

ДУШАНКА РАНКОВИЋ — ВУЧИЋЕВИЋ

ГРАФИЧКИ ИЗВОРИ ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА У НАОСУ ЦРКВЕ МАНАСТИРА НИКОЉА ПОД КАБЛАРОМ

Црква манастира Никоља, облика триконхоса, упадљиво је малих димензија. Њена дужина са апсидом нешто је испод 15 м, а ширина 5,44 м. Не зна се ко ју је и када подигао. Има припрату одвојену од наоса зидом. У њу се улази са јужне стране, што ни код једног манастира Овчарско-кабларске клисуре не постоји. Аналогije се могу наћи са црквама Молдавије и Буковине.¹ Без кубета је, засведена полуобличастим сводом, споља прекривеним двосливним кровом. Све три конхе (источна, северна и јужна) пресведене су полукалотима и њихова висина је мања од зидова цркве као и код црква у 12. и 13. веку.² По томе би се, на први поглед, Никоље могло датирати у 13. век да се ово не појављује и касније у 15, 16, и 17. веку.

Фреске украшавају унутрашњост храма и део јужног зида споља. Живопис у припрати је датиран натписом у 1637. годину,³ а зидови наоса су осликани зидним сликама 1697. године, о чему казује, такође, натпис.⁴

Доста скромне димензије наоса диктирале су сажету и упрошћену тематику, као и распоред фресака, постављених у три зоне. Прву зону од друге одваја црвена линија оивичена белим, а другу од треће трака исликана флоралним орнаментима. Орнамент таласасте палмете испуњава сокл.

Распоред и иконографија зидних слика у наосу цркве манастира Никоља углавном је традиционалан. У горњим зонама су приказани Велики празници, неколико сцена из циклуса Страдања

Христових, мученице и мученици у медаљонима и стојеће фигуре светих ратника, апостола, врача и других светитеља у првој зони.

У олтарском простору су представе које стоје у вези са литургијом и еухаристијом (архијереји, Агнец, Имаго pietatis, Гостољубље Аврамово, архиђакон), док је у темену свода насликан Христос у неколико видова (као Емануел, Пантократор и Христос из Вазнесења), и на облицима свода попрсја старозаветних пророка.

Изузетак чини у конхи северне певнице композиција Седам дарова Духа Светога и испод ње илустрација текста Девете приче Соломонове. Како изгледа, обе композиције сачињавају једну целину и припадају иконографској теми Премудрости, која је ретко сликана у 17. веку.⁵ Ове зидне слике из северне певнице цркве манастира Никоља показују иконографске сличности, само у далеко сажетијем облику, са зидним сликама из 14. века на своду у припрати Марковог манастира код Скопља, где је такође Христос представљен на дуги, окружен персонификацијама Духа Светога. У Марковом манастиру је само насликан већи број хорова праведника које анђели позивају истим исписаним текстом узетим из Прича Соломонових, као и у манастиру Никољу.⁶

На своду Морачке проскомидије, чији живопис припада 17. веку налази се, такође, сцена Седам дарова Духа Светога, слична овој у Никољу.⁷

По својим сликарским квалитетима фреске из 1697. године у наосу цркве манастира Никоља сачињавају занимљив ансамбл зидних слика, ко је су, истина, нешто рустичније рађене. Нарочито је у композицијама несигуран цртеж, јаким контура, са незграпним фигурама, на којима се истичу маркантно сликане крупне очи, са невештим покретима и наглашеном необичном архитектуром у позадини.

Изузетак опет чине зидне слике у другој зони и конхи северне певнице које показују више брижљивости у обради, са упадљиво бољим познавањем анатомије људског тела, његових кретњи и пропорција самих фигура. Већа пажња обрађена је и стојећим фигурама у првој зони, које су правилнијих пропорција од оних у композицијама, премда се и на њима истиче онако дебела црна линија цртежа, која на лицима као да потенцира сенку.

Оно што је, међутим, веома занимљиво код овог фреско-ансамбла, јесте упадљива сличност сцена из циклуса Великих празника и неких појединачних фигура светитеља са истим илустрацијама у старим српским штампаним књигама. Већ су добро познате међусо-

бне везе које постоје између старе српске графике, златарства, иконописа и минијатурног сликарства.⁸ Но, везе старе српске графике са зидним сликарством доскора су се само наслеђивале.⁹ Скренута је пажња да је илустрација „Св. Никола приводи Стефана Дечанског Христу“ из Празничног mineја Божидача Вуковића штампаног у Венецији 1538. године послужила као директан предлошак за истоимену зидну слику у цркви манастира Благовештења кабларског, живописног између 1632. и 1635. године.¹⁰ Колико је до сада познато, ова се сцена у зидном живопису јавља још само два пута: 1636. године у цркви Св. Николе у Жежевици код Чачка и 1637. године, овде у припрати цркве манастира Никоља под Кабларом.¹¹ Само овде је у питању иконографска тема чија је, за сада, најранија представа баш у Празничном mineју Божидача Вуковића из 1538. године, па је разумљиво што је у овом случају графика послужила зидној слици као узор.

У наосу цркве манастира Никоља, осликаном непосредно после Велике сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем, готово целокупни илустративни фонд штампарије Божидача и Вићенца Вуковића послужио је као предлошак за зидне слике. Тако су: Рођење Христово, Сретење, Крштење, Преображење, Ваведење, Св. Сава и Симеон Српски и Св. Јован Крститељ сликани по узору на одговарајућу графику из Празничног mineја Божидача Вуковића, док је Васкрсење и Гостољубље Аврамово настало по графикама из Псалтира (1546) и Молитвеника (1560) Вићенца Вуковића.

Представљене личности у поменутих композицијама заузимају потпуно иста места и имају исте ставове као у Вуковићевим графикама. Та сличност се осећа и на стилу зидних слика, где начин драпировања и црном контуром наглашени цртеж упућује на линеарни стил графике. Поједина места на одећи код стојећих фигура, у првој зони никољских фресака, сенчена су шрафама црних линија, као што је то изведено и на одговарајућим графикама (омофор код Св. Саве и архијереја у олтару). Колико је евидентан утицај графике и на сам начин сликања, код овог ансамбла зидних слика, најбоље се види на фигурама за које никољски мајстор није имао одговарајуће графике као предлошке. Тако, кад је требало нагласити облину подлактице леве руке код Св. Димитрија, он повлачи најпре низ финих црних линија хоризонтално, па, да би добио гушћу сенку преко њих, додаје још неколико вертикалних, такође црних линија, што је типично за стил графике (сл. 1). Честа је и употреба беле и црне боје, нарочито на одећи представљених личности, као што је случај са архијереји-

ма и стојећим светитељима прве зоне, па и у позадини која је свуда у горњим деловима исликана црном бојом. Такође су и орнаменти како они којима је украшен сока, или они који су употребљени у функцији поделе зона, тако и орнаменти у прозорима, скоро увек или бели на црном фону или црни на белој позадини.

Пажљивим упоређивањем илустрација Празничног минеја Божицара Вуковића са зидним сликама у наосу цркве манастира Никоља, њихове везе постају очигледне. На пример: зидне слике Св. Сава и Симеон Српски (сл. 2. и сл. 3), Крштење Христово (сл. 4 и сл. 5), Сретење (сл. 6 и сл. 7), Рођење Христово (сл. 8 и сл. 9), Преображење (сл. 10 и сл. 11), Св. Јован Крститељ (сл. 12 и сл. 13) и исте илустрације у Празничном минеју Божицара Вуковића поред потпуне идентичности у распореду фигура, њихових ставова и покрета, показују сличности и у изгледима ликова представљених светитеља.

Крајеви Богородичног и Аниног мафорија, одећа Јосифа и драперија преко његових руку — из Сретења (сл. 6 и сл. 7), бела перизома око Христових бедара и нарочито став Јованов, његов профил са невешто постављеним крупним оком, као и поруб којим се завршава његова хаљина — из Крштења (сл. 4 и сл. 5) — потврђују да је сликар ових зидних слика морао имати пред собом илустрације исте садржине из Вуковићевог Празничног минеја. Најзад, и типови слова којима су сигниране зидне слике наоса цркве манастира Никоља имају доста подударности са натписима Вуковићевих графика.

Исто тако упадљива је падударност зидних слика Васкрсења Христово и Гостољубље Аврамово са одговарајућим илустрацијама у Псалтиру и Молитвенику Вићенца Вуковића. Нарочито се то односи на композицију Васкрсења Христовог (сл. 14)¹² где су став Еве, жене и старца иза ње, Христа, Адама и особито начин на који Христос хвата руку Адамову, као и представа Ада, идентично насликан у оба случаја.

Занимљиво је да се мајстор никољског наоса, пошто је исцрпео као предлошке илустрације у Празничном минеју Божицара Вуковића и Псалтиру и Молитвенику Вићенца Вуковића, обратио и другим штампаним књигама у којима је нашао потребне иконографске узор.

Управо зато Улазак у Јерусалим у овој цркви показује доста сличности са истом илустрацијом у Зборнику Јакова од Камене Реке од 1566. године (сл. 15).¹³ Од ње се никољска представа разликује, само у толико, што испред Христа нема групе људи која га дочекује, као на графици. Иначе став Христа на мазги, положај апостола иза

њега и деце која простиру хаљинице пред Христа, па и архитектура у позадини, потпуно се поклапају на графици и зидној слици. Ове незнатне разлике су разумљиве кад се има у виду ограмна разлика у формату и да се тако мали формат предлошка морао увећати неколико десетина пута да би испунио далеко већу зидну површину предвиђају за одговарајућу композицију, као и скромни квалитети мајстора о чијим је сликама овде реч. Отуда се десило да некој сцени нешто недостаје, а да је, пак, другој нешто и придодато у односу на предлошак.

Исти је случај са композицијама Вазнесења Христовог и Силаска Св. Духа на апостоле. Наиме, приликом сликања ове две сцене, мајстор је имао у рукама истоимене илустрације из Триода Мркшине цркве, који је штампан 1546. године. Посебно је очигледна зависност представе Силаска Св. Духа од исте илустрације у штампаном Триоду Мркшине цркве. Сама композиција, полукружни распоред фигура у њој, старац који у раширеним рукама држи драперију са два наест свитака, понавља се у истом облику како на графици тако и на зидној слици.

* * *

Наведени примери намећу закључак да су за готово цео сликани ансамбл наоса цркве манастира Никоља под Кабларом као предлошак послужиле илустрације старих српских штампаних књига. Поставља се питање откуда у толикој мери да графика старих штампаних књига утиче на мајстора зидних слика у наосу цркве манастира Никоља? Можда је узрок томе нека врста превласти графике као најмлађе и најекспанзивније ликовне технике тог доба, чијем се утицају нису могли отети ни мајстори зидног сликарства, или одговор треба тражити у ондашњим друштвено-политичким збивањима.

Фреске у наосу Никоља су настале, као што је познато, седам година после Велике сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем, када је велики део српског живља прешао Саву и Дунав. Више је него сигурно да је са овом миграцијом отишао и већи број виђенијих сликара (уметника). Могуће је, међутим, да мајстор никољског наоса, под таквим околностима, није више могао доћи до старијих сликарских приручника, па се послужио илустрованим штампаним књигама којима је свакако располагала и библиотека самог манастира. Служећи са графикама као узорима, десило му се да је поред иконографске схеме спонтано примао и сам начин графичког ликовног изражавања.

НАПОМЕНЕ

1. В. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд 1950. год., стр. 222.
2. Студеница, Придворица, Ариље и др.
3. Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд 1902. год., бр. 1289 и В. Петковић, Српски споменици 16-18. века, Старионар за 1911. год., свеска 1 и 2, стр. 183.
4. Љ. Стојановић, н. д., 7243.
5. Св. Радојичић, Фреске Марковог манастира и живот Василија Новог, Зборник радова САН, књ. 49, Византолошког института, књ. 4, Београд 1965. год., стр. 222-224.
6. Исто, стр. 220.
7. Исто, стр. 222
8. Б. Радојковић, Српски окови јеванђеља 16. и 17. века, Зборник музеја примењених уметности, 3, Београд 1957. год. и Д. Медаковић, Графика српских штампаних књига 15-17. века, Београд 1958. год. стр. 142.
9. Д. Медаковић, н. д.; Д. Ранковић—Вучићевић, Манастир Никоље у Овчарско-кабларској клисури, Градац — часопис за културу, уметност и друштво на питања, 2, Чачак 1964. год., стр. 32-56.
10. Д. Медаковић, н. д., стр. 133.
11. М. Боровић—Љубинковић, Иконостас цркве Св. Николе у Великој Хочи Старионар 9-10, Београд 1958/9. год., стр. 175. У међувремену изашао је из штампе рад С. Петковића, Утицај илустрација из српских штампаних књига на зидно сликарство 16. и 17. века, Старионар, Нова серија, књ. 17, Београд 1966. год., стр. 91-96, у коме аутор обавештава о још једном примеру исте композиције у цркви манастира Подмаина код Будава.
12. Упореди, Д. Медаковић, н. д., таб. 65, бр. 2.
13. Упореди, Д. Медаковић, н. д., таб. 82, бр. 2.

SOURCES GRAPHIQUES DE LA PEINTURE MURALE DANS LA NEF DE
L'ÉGLISE DU MONASTÈRE NIKOLJA SOUS KABLAR

L'église du monastère Nikoljia a une base à trois nefs. On ignore la date de sa construction et l'identité du constructeur. Les murs du naos sont décorés des fresques en 1967. L'iconographie et la disposition des compositions et des personnages correspondent, par la conception générale, aux solutions habituelles de la peinture des XVI et XVII siècles.

Cependant, ce qui surprend cet ensemble des fresques c'est la ressemblance manifeste des scènes des Grandes fêtes et de certaines figures individuelles des saints avec des illustrations des mêmes thèmes dans des livres anciens imprimés serbes. Presque tout le fond d'illustrations de l'imprimerie de Božidar et Vicek Vuković a servi de projet à ces peintures murales. Ainsi la Nativité, l'Assomption, les Rois, le St. Sava et le St. Siméon serbe ainsi que St. Jean Baptiste sont peints suivant le modèle des gravures du missel des Fêtes de Božidar Vuković, imprimé à Venise en 1538, tandis que la Résurrection du Christ et l'Hospitalité d'Abraham suivent les gravures du Psautier (1546) et du Livre des Prières (1560) de Vicenze Vuković.

Ayant épuisé les illustrations des livres venant de l'imprimerie des Vuković le maître du naos de Nikolia s'est tourné vers d'autres livres imprimés où il a trouvé des modèles iconographiques nécessaires. Pour la composition l'Entrée à Jérusalem il se sert de la gravure du Recueil de Jacob de Kamena Reka (1566) et pour l'Ascension et la Pentecôte des gravures du Tryode de l'église de Mrkša, imprimée en 1546.

La question à résoudre est la suivante — comment se fait-il que l'oeuvre gravée des livres imprimés anciens exerce une telle influence sur l'auteur des peintures murales dans le naos de l'église du monastère Nikolia? S'agit-il d'une sorte de domination de la gravure en tant que la plus jeune et la plus expansive des techniques de l'époque dont l'influence a été telle que les maîtres de la peinture murale ne pouvaient pas s'en émanciper ou bien faut-il chercher la réponse dans la situation politique et sociale de l'époque? Les fresques du naos ont été peintes comme nous l'avons dit, sept ans après la grande migration des Serbes sous Arsenie Černojević, migration qui a fait traverser à la grande majorité de la population serbe la rivière Sava et le fleuve Danube. Il est pour ainsi dire incontestable que cette migration a fait partir aussi un grand nombre d'artistes renommés (peintres). Dans ces conditions il n'est pas impossible que le maître — auteur des peintures du naos n'ait pas pu avoir des manuels de peinture plus anciens, il s'est donc servi des livres imprimés que possédait certainement la bibliothèque du monastère. En se servant des gravures en tant que modèles il a adapté non seulement le schéma iconographique mais aussi, spontanément, la manière purement graphique de l'expression plastique.

Dušanka Ranković—Vučićević

Сл. 1 Никоље, наос, Св.
Димитрије 1697.

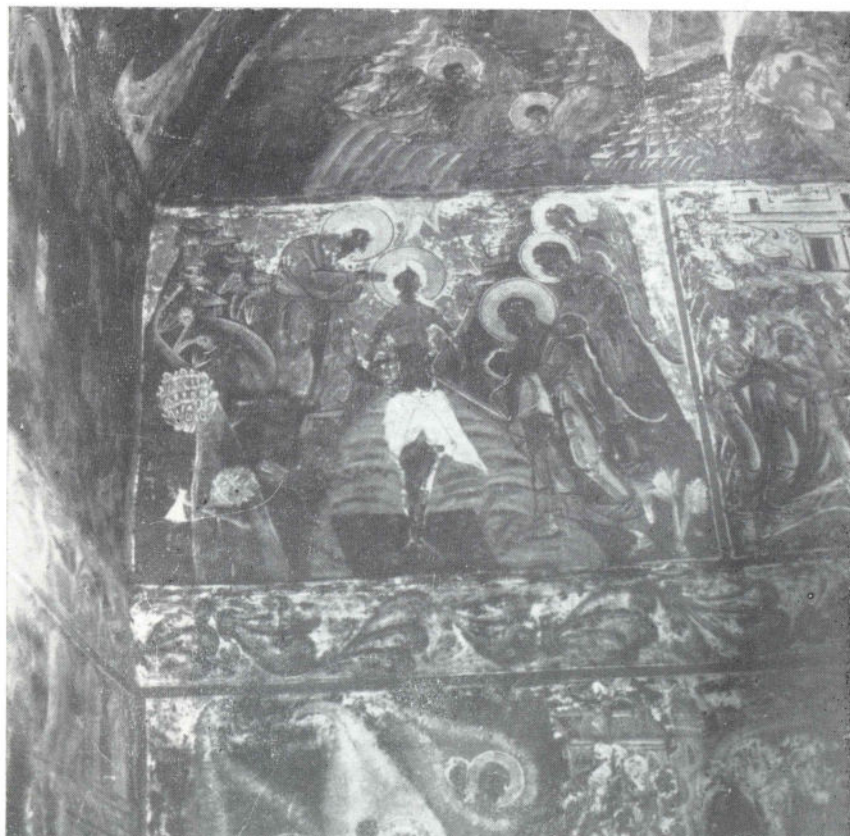

Сл. 2 Никоље, наос, Св. Сава
и Симеон Српски, 1697.

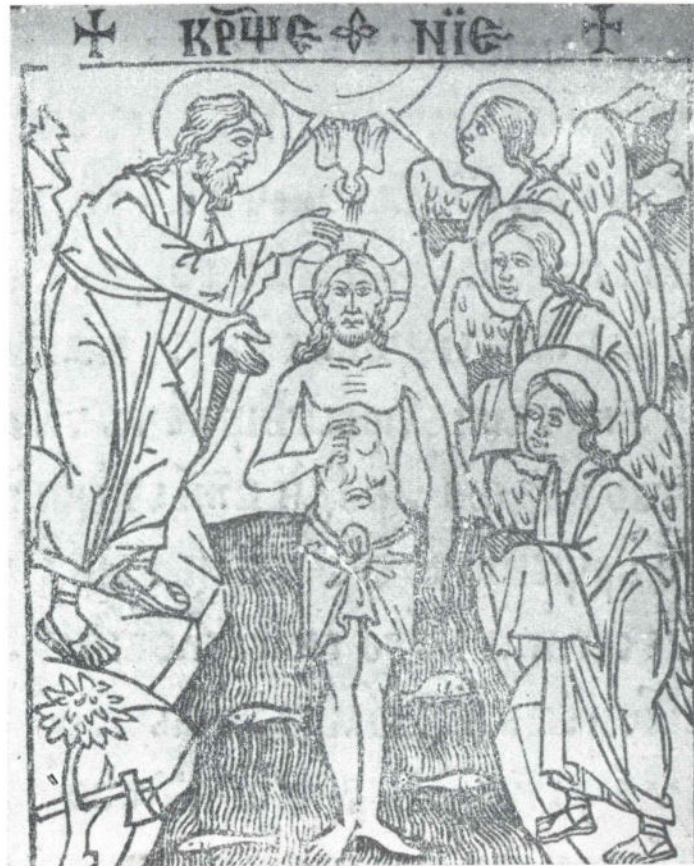

Сл. 3 Празнични минеј Божидара Вуковића из 1538., Св. Сава и Симеон Српски

Сл. 4 Никоље, наос, Крштење Христово, 1697.

Сл. 5 Празнички минеј Божидара Вуковића из 1538, Крштење Христово

Сл. 6 Никоље, наос, Сретење, 1697.

Сл. 7 Празнички минеј Божидара Вуковића из 1538, Срећење

Сл. 8 Никоље, наос, Рођење Христово, 1697.

Сл. 9 Празнични минеј Божидара Вуковића из 1538, Рођење Христово

Сл. 10 Никоље, наос, Преображење, 1697.

Сл. 11 Празнични минеј Божидара Вуковића из 1538, Преображење

Сл. 12 Никоље, наос. Св. Јован Крститељ, 1697.

13. Празрични минеј Божидара
Вуковића из 1538, Св.
Јован Крститељ

14. Никоље, наос, Васкрсењије Христово, 1697.

15. Никоље, наос, Улазак у Јерусалим. 1697.